

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 16

Заснований в 1996 році

Рівне – 2001

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 16. — Рівне: РДГУ, 2001. — 154 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, психології, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:**Головний редактор** доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН**Мітюров Борис Никифорович** (Рівненський державний гуманітарний університет);доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **Бех Іван Дмитрович** (Інститут проблем виховання АПН України);доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович** (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович** (заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет);доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'янчук Анатолій Степанович** (Рівненський економіко-гуманітарний інститут);доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна** (Рівненський державний гуманітарний університет);доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна** (Прикарпатський педагогічний університет ім. В. Стефаника);доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна** (Рівненський державний гуманітарний університет);доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович** (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів)доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович** (Університет "Острозька Академія");кандидат педагогічних наук, професор **Поніманська Тамара Іллівна** (Рівненський державний гуманітарний університет)доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович** (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович** (Запорізький державний університет)доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович** (Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович** (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович** (Рівненський державний гуманітарний університет);кандидат педагогічних наук, професор **Янцур Микола Сергійович** (заступник головного редактора, відповідальний секретар, Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 11 від 29.06.2001 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.

Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 06 — 7.

Рівненський державний гуманітарний університет, 2001

обстеження, включення дитини в експериментальні ситуації, у яких вона відчувала б позитивне ставлення партнерів.

Важливим напрямком корекційної роботи є висвітлення для дитини переваг спільних ігор. З цією метою створюються ситуації, в яких дитині не вдається одержати бажаний результат без участі рівних партнерів. При використанні цього прийому можна видозмінювати рольову і статусну позицію партнерів. Загальний принцип організації контактів дітей є поступова активізація особистісних компонентів взаємодії. Здійснюється поступовий перехід від спільної діяльності, центром якої виступає ігрова взаємодія, до міжособистісного спілкування, в основі якого лежить реалізація особистісного мотиву.

При організації корекційної роботи необхідно враховувати, що найбільш значимими в системі міжособистісних зв'язків є лінії взаємних виборів. Тому наближаючи дитину до колективу однолітків, пробуджуючи у неї інтерес до міжособистісної взаємодії варто потурбуватися про формування парних контактів на основі взаємної симпатії. Плануючи роботу у цьому напрямку, психолог розпочинає роботу з вивчення результатів соціометричних обстежень. Головна мета – виділити партнера, який не ігнорує дитину, погоджується на взаємодію з нею, а з іншої сторони є приємним для неї самої. Ефективними прийомами може бути організація спільних видів діяльності, просторове наближення дітей один до одного, вербалізація особистісних стосунків. Останній прийом сприяє усвідомленню дитиною своєї соціальної потреби і способів їх реалізації.

Самостійним напрямком корекційних впливів є робота спрямована на покращення соціометричного статусу дитини з неактуалізованою потребою у спілкуванні з однолітками. Обстеження показують, що некоммунікбельна поведінка дитини, її відстороненість від колективу, небажання підтримувати контакти з оточуючими викликає відповідну реакцію однолітків. Чим старші діти, тим більш негативно вони оцінюють даний тип поведінки. Включення дитини в колектив, вимагає пробудження інтересу до неї з боку однолітків, бажання прийняти її в свої ігрові об'єднання. З цією метою виховні впливи можна спрямовувати по двох лініях: пробудження інтересу до дитини, як до бажаного партнера по спілкуванню та діяльності та формування нового ставлення до неї, як до цікавого суб'єкта пізнання.

Для підвищення ефективності корекційної роботи, прискорення позитивних змін у розвитку потреби позитивну роль відіграє налагодження взаємодії основних соціальних інститутів, які приймають участь у вихованні дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Деревянко Р. И. Особенности мотивов общения со взрослыми и сверстниками у дошкольников: Автореф. дис. ...канд. психол. наук. – М., 1983.
2. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения. – М.: Педагогика, 1986.
3. Митева Л. Б. Соотношение уровней общения со взрослыми и со сверстниками у дошкольников: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – М., 1984.
4. Развитие общения дошкольников со сверстниками / Под ред. А. Г. Рузской. – М.: Педагогика, 1989.

Одержано редакцією 05.04.2001.

УДК: 371: 159. 922. 73 Н. М. ГОРОПАХА

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНЯТ ІНТЕРЕСУ ДО ПІЗНАННЯ ПРИРОДИ

Значення природи як засобу виховного впливу на дитину важко переоцінити. Вона є тим найпершим матеріалом, на основі якого починає формуватися багатогранна особистість. Зачудування перед величчю і таємничістю Природи, її щедрістю, і разом з тим невблаганною силою – це зародок віри у космічні зв'язки і верховенство Всевишнього. Дуже важливо, щоб уже з перших років життя маленька людина відчувала свою єдність з природою, навчилася черпати з цього цілющого джерела для свого здоров'я – фізичного, духовного, психічного.

Систематичне, цілеспрямоване спілкування дошкільнят з природою сприяє вихованню у них емоційно-позитивного, турботливого ставлення до неї. Діти навчаються бачити красу

природи, милуватися нею, розуміти неповторність навколишнього світу. На основі естетичних почуттів, які з'являються при цьому, у дитини виникають гуманні та патріотичні почуття, зміцнюється прагнення охороняти та примножувати багатства природи.

Спілкування з природою важливе і для поглиблення пізнавальної активності дітей, розвитку їх мислення. Власна пізнавальна активність дитини створює умови, без яких неможливий перехід від споглядання природи до її охорони. Бережливе ставлення до довкілля, екологічно-доцільна поведінка не можуть бути нав'язані дитині силою примусу чи залякування. Щоб по справжньому полюбити щось, діти мають докласти власних зусиль (емоційних, розумових, фізичних) до його пізнання. Дитяча допитливість, чуйність, чутливість до явищ та об'єктів природи можуть стати тією відправною точкою, з якої розпочнеться формування у дошкільнят справжньої пізнавальної активності [5]. Разом з тим, важливо враховувати, що притаманна дитині цікавість до навколишнього світу без допомоги дорослого надзвичайно рідко піднімається до рівня пізнавального інтересу. А саме пізнавальний інтерес виступає одним із найважливіших мотивів самостійної навчальної діяльності дитини. Отже, актуальність проблеми формування у дошкільнят інтересу до пізнання природи пов'язана, з одного боку, із необхідністю вже з раннього віку закласти основи екологічного світогляду, та, з іншого боку, із роллю пізнавального інтересу взагалі у розвитку особистості людини. Формування пізнавального інтересу важливе також і з позицій розвивального навчання, одним із принципів якого є наявність позитивної мотивації навчальної діяльності дитини.

Здійснений нами аналіз свідчить, що пізнавальний інтерес є предметом багатьох досліджень у галузі вікової та педагогічної психології, педагогіки та методики навчання дітей різного віку. При цьому він частіше всього розглядається не як самостійна наукова проблема, а як елемент ширшого предмета вивчення. Так, у роботах Г. І. Щукіної [12; 13] розвиток пізнавального інтересу розглядається у тісному взаємозв'язку із становленням пізнавальної активності учнів, авторка доводить взаємовплив цих компонентів навчального процесу, завдяки чому досягається його більша ефективність. Пізнавальний інтерес виступає також і важливим мотивом самостійної діяльності людини, причому не лише пізнавальної. На цьому наголошується у багатьох як психологічних (М. І. Алексеева, Н. Ф. Добринін), так і педагогічних та методичних дослідженнях (В. Б. Бондаревський [2], Т. О. Кулікова [7], Л. Назарець [8], Г. І. Щукіна та інші). І нарешті, у роботах багатьох психологів (В. М. Мясіщева, В. Г. Іванова, А. Г. Ковальова, Н. Ф. Морозової) інтерес, в тому числі пізнавальний, розглядається як важливий чинник, що обумовлює особливе емоційно-пізнавальне ставлення людини до оточуючого світу, тобто виступає якістю особистості, яка характеризується пізнавальною спрямованістю.

Дослідження проблеми розвитку пізнавального інтересу у дошкільному віці здійснюється переважно у контексті формування у дітей мотиваційної та інтелектуальної готовності до навчання у школі, одним із показників якої є інтерес до навчання (В. К. Котирло [6], О. В. Проскура [10]). Як свідчать результати багатьох спостережень, в старшому дошкільному віці у дітей виявляється інтерес до природи, до різних видів побутової праці, малювання, ліплення, інших видів художньої діяльності, до занять математикою. Правда, як підкреслює О. В. Проскура, яскраво вираженими пізнавальні інтереси бувають лише у небагатьох дітей, та й у них вони самі собою не виникають, а є результатом виховання у сім'ї та дитячому садку. І хоча пізнавальні інтереси більшості 6-7-річних дітей ще залишаються дифузними, мало усвідомлюються ними, вже в дошкільному віці дитина може пройти шлях від зацікавленості, під якою розуміють емоційне ставлення до предметів та явищ навколишнього світу, до первісного власне пізнавального інтересу до них, що є мотивом діяльності дитини, показником її готовності до навчальної праці у школі.

В розробці методики ознайомлення дітей дошкільного віку з природою теж не раз поставало питання про розвиток у них пізнавального інтересу. Розглядалося воно у зв'язку із пошуком ефективних шляхів формування у малят певного ставлення до природи. Результати багатьох досліджень підтверджують вірність думки про те, що основою формування інтересу до пізнання природи є знання, які кожного разу несуть елементи нової інформації, поступово переводячи дітей від засвоєння фактів до розуміння причин, залежностей у природі. Особливу роль відіграє при цьому активна позиція самої дитини у здобутті знань. Засобами забезпечення активності дитини у пізнанні автори називають елементарну пошукову діяльність дошкільнят у

природі (Л. В. Маневцова), самостійні спостереження дітей під час екскурсій (Т. О. Куликова), догляд за рослинами в куточку природи (Л. Ф. Захаревич) тощо.

Пошук ефективних прийомів розвитку інтересу дошкільнят до пізнання природи вимагає глибокого розуміння психологічної природи пізнавального інтересу, механізмів його розвитку та виявлення у дошкільньому віці. Перш за все, на нашу думку, слід враховувати, що пізнавальний інтерес є інтегральним утворенням із дуже складною структурою. Її складають як окремі психічні процеси (інтелектуальні, емоційні, регулятивні, мнемічні), так і об'єктивні та суб'єктивні зв'язки людини із світом. Причому, психологи (О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн та інші) підкреслюють саме злитість, органічну єдність, а не просто сукупність цих психічних процесів. Як вважає Г. І. Щукіна [13, 18], пізнавальний інтерес взагалі не можна розкласти на окремі складові, оскільки при цьому зникає його суть, відбувається заміна його механізмів мотивами окремих видів навчальної діяльності. Особливо яскраво це виявляється на етапі дошкільного дитинства, для якого, за словами М. М. Поддякова [9], взагалі характерне домінування інтегративних процесів, що накладає свій відбиток на всі сфери їх психіки (інтелектуальну, емоційну, мотиваційну) і визначає стратегію і тактику навчально-виховної роботи. Саме через це, очевидно, у формуванні пізнавального інтересу найефективнішими виявляються шляхи, котрі забезпечують одночасний вплив на всі його компоненти.

Наступним положенням, важливим для розробки педагогічної технології розвитку пізнавального інтересу, є розуміння того, що інтерес формується та розвивається в діяльності і вплив на нього справляють не окремі компоненти діяльності, а вся її об'єктивно-суб'єктивна суть (характер, процес, результат). Проведене нами дослідження [3] переконливо підтвердило, зокрема, що організація дієвого пізнання природи старшими дошкільнятами у формі самостійної пошуково-дослідницької діяльності значно підвищує інтерес їх до таких компонентів природи, котрі в умовах репродуктивних методів навчання мало зацікавлюють дітей, – об'єктів неживої природи, рослин. Підвищити інтерес до їх пізнання можна також завдяки включенню дітей у практичну діяльність із цими об'єктами, причому певний ефект дає вже навіть проста організація щоденного догляду за рослинами у кутку природи та на ділянці дитячого садка. До глибокого пізнання “малоцікавих” компонентів природи спонукає 6-7-річних дітей участь у реалізації так званих “екологічних проектів”. В якості таких ми апробували прокладання екологічних стежок по території дошкільного закладу, створення альпінарію, метеоцентру, “Зеленої аптеки” та фітобару, складання “Екологічного паспорта дитячого садка” [4].

Розвиток пізнавального інтересу має певну вікову специфіку, хоча, як відмічають дослідники, зокрема Г. І. Щукіна [12], рівень пізнавального інтересу обумовлюється не стільки віком дитини, скільки характером пізнавальної активності, до якої вона включена дорослим у процесі навчання. Вже у дошкільньому віці репродуктивно-фактологічний, описово-пошуковий та творчий характер пізнавальної діяльності дітей можуть сформувати у них різні рівні пізнавального інтересу. Як ми вже зазначали, використання переважно репродуктивних методів ознайомлення з природою здатне викликати лише елементарний рівень пізнавального інтересу, під яким розуміють безпосередню цікавість до нових фактів, незвичайних явищ, що фігурують в інформації, яка подається дітям. Частіше всього такий інтерес до природи є мимовільним і нестійким, ситуативним, він зникає із втратою об'єктом “новизни”. Як правило, ситуативний інтерес – це відповідь на певну емоційну ситуацію навчання, тому він вимагає постійного підкріплення ззовні, нових емоційних вражень.

В ході спостережень ми переконалися, що мимовільний інтерес дошкільнята частіше виявляють до тих об'єктів та явищ природи, які характеризуються більшою динамічністю, помітними змінами, мають яскраві зовнішні ознаки, швидко реагують на вплив людини тощо. Саме тому, зокрема, рослини та об'єкти неживої природи (вода, ґрунт, камінці тощо) рідко стають об'єктами мимовільного інтересу старших дошкільнят, “програючи” у порівнянні із явищами неживої природи (атмосферними, тепловими, світловими, космічними) та тваринами.

Вищий рівень пізнавального інтересу виявляється у прагненні дитини пізнати суттєві властивості предметів або явищ, що складають глибшу і часто невидиму їх суть. Цей рівень потребує пошуку, здогадки, активного оперування наявними знаннями. Старший дошкільний вік, який відзначається активним розвитком абстрактного мислення, є, а нашу думку,

надзвичайно сензитивним для розвитку цього рівня пізнавального інтересу. Тому ведуче місце у ознайомленні дітей з природою повинні займати такі методи, які дозволяють самостійно набувати досвіду спілкування з природою, робити перші невеличкі “відкриття”: порівняльні спостереження, елементарні досліди, евристичні бесіди та “наукові дискусії”, моделювання [3; 4].

Ще вищий рівень пізнавального інтересу складає інтерес до причинно-наслідкових зв'язків, до виявлення закономірностей та встановлення принципів існування об'єктів та явищ природи в різних умовах. Цей рівень буває пов'язаний з елементами дослідницької творчої діяльності, з самостійним надбанням нових та вдосконаленням набутих способів пізнання. У цьому випадку інтерес може бути вже відносно стійким, спрямованим на певне коло предметів і явищ природи, усвідомлюватися дітьми як важливий для них мотив навчання. Зрозуміло, що такого рівня здатна досягнути далеко не кожна 6-7-річна дитина. Стійкі та усвідомлені пізнавальні інтереси є ознакою дитини обдарованої, котрій притаманна постійна потреба у пізнанні оточуючого світу, допитливість, чутливість до нового, активні пошуки джерел нової інформації, знаходження нового у звичайному, самостійна пошукова активність. Ефективними засобами поглиблення та розвитку пізнавального інтересу обдарованих дошкільнят є участь їх у екологічних гуртках та студіях, робота над самостійними та груповими дослідницькими проектами. Цікаво відмітити, що, згідно з даними О. С. Белової [1], Н. С. Лейтеса [11] та інших дослідників, пізнавальний інтерес до природи досить часто виявляють діти не лише з природничою обдарованістю, а й з іншими її видами: пізнання природи дає поштовх до розвитку мовних, літературних, математичних та художніх здібностей.

Вивчення вікових особливостей пізнавального інтересу дозволяє умовно виділити декілька стадій у його розвитку (за Г. І. Щукіною [13, 19-20]):

1. Цікавість – елементарна стадія вибіркового ставлення, яка обумовлена чисто зовнішніми, часто несподіваними обставинами, що привернули увагу дитини. Б. Г. Ананьєв вважає, що ця стадія є емотивною, вона ще не виявляє справжнього прагнення до пізнання, проте може стати поштовхом до нього. Цікавість притаманна дитині вже в ранньому віці. Д. Б. Годовікова вказує, що вже на другому та третьому роках життя дитина виявляє зацікавленість тими чи іншими елементами довкілля, прагне пізнати їх, про що свідчать увага та особливий інтерес до предмета, емоційне ставлення до нього, дії, спрямовані на краще розпізнавання будови предмета, його функціонального призначення. За умови правильної організації пізнавального розвитку дітей раннього віку вже в 3-4 роки можна підняти їх від простої цікавості до наступної стадії пізнавального інтересу – допитливості.

2. Допитливість у психології розглядають як певну рису особистості, що спрямовує пізнавальні потреби на всіх етапах життя і в різних видах діяльності: у грі, навчанні, праці. Якщо в звичайній цікавості ще відсутній пізнавальний компонент, то в допитливості він найголовніший. Допитливість, особливо у дошкільному віці, – це рушійна сила мислення, а отже і пізнання. На цій стадії пізнавального інтересу спостерігається досить сильний вияв емоцій здивування, радості пізнання, задоволення діяльністю. Особливістю дітей 4-5 років є те, що вони виявляють зацікавленість та турботливе ставлення тільки до тих об'єктів та явищ природи, які викликають у них позитивні емоції. Тому формування пізнавального інтересу, котрий спонукав би дитину до самостійного пошуку знань, елементарної дослідницької творчої діяльності в ході навчання, в молодшому та середньому дошкільному віці має забезпечуватися завдяки переключенню дитячої уваги із того, що викликало емоційну зацікавленість, на той природничий матеріал, який і повинен бути пізнаним. Разом з тим важливо підкреслити, що орієнтуватись лише на емоційний компонент пізнання недостатньо. Тут варто мати на увазі, що викликана емоціями допитливість, будучи рушійною силою спрямованості дитини на пізнання навколишнього світу, стає суттєвим фактором формування пізнавальної активності лише у тому випадку, коли у своєму розвитку вона поєднується із оволодінням дитиною способами цілеспрямованого пізнання.

Підтримання та розвиток допитливості дошкільнят у ході ознайомлення їх з природою досягається завдяки використанню ігрової форми проведення занять, прогулянок та екскурсій, участі у них казкових персонажів, персоніфікованих образів (Чарівної Квітки, Золотої Рибки, зламаної Гілочки, ображеного Кошеняти тощо). Варто також створювати емоційну установку на наступне навчання з допомогою таких засобів, як образотворче мистецтво, музика, художня

література. Досить ефективними у цьому плані є, наприклад, прийоми “входження” дітей у художню картину, музичний чи поетичний твір, які підібрані таким чином, щоб діти могли порівняти їх із місцем майбутньої прогулянки чи екскурсії або здогадатися про тему наступної розмови на занятті. Важливо, що названі вище засоби емоційного впливу на дітей не тільки не заперечують доступних дошкільнятам суто дидактичних методів та прийомів, таких, як вправи, пояснення, доведення, переконання тощо, а й роблять їх ефективнішими. Поєднання емоційних засобів та спеціальних прийомів активізації розумової діяльності дітей стимулює появу у них на основі допитливості справжнього пізнавального інтересу.

3. Пізнавальний інтерес, з’являючись на основі допитливості, характеризується яскравою вибірковою спрямованістю дитини на певний зміст навчання, перевагою у неї пізнавальних мотивів. Ця стадія відзначається постійним зростанням пізнавальної активності, виходом її за межі організованого навчання. Самостійному пошуку інформації, яка цікавить, присвячується майже весь вільний час дитини. Яскравим показником переходу старших дошкільнят до вказаної стадії пізнавального інтересу є поява у них зацікавленості природничою пізнавальною літературою: енциклопедіями, довідниками, природничими атласами тощо. Спостереження доводять наявність тісного взаємозв’язку між появою інтересу дитини до читання як діяльності та поглибленням пізнавального інтересу. В багатьох випадках інтерес до пізнання природи та інтерес до книги взаємообумовлюють один одного: навчившись читати, дитина бере до рук природничу книгу (часто випадково), бо їй цікавий сам процес “пізнання друкованого слова”, і захоплюється інформацією, що подана у книзі. Буває й навпаки, коли стійкий інтерес до пізнання, наприклад, природи Космосу, “примушує” малюка уже в 5-6 років оволодівати грамотою, щоб не залежати від дорослого у отриманні нової цікавої інформації про Космос.

Організовуючи роботу по ознайомленню дошкільнят з природою, педагоги, безперечно, прагнуть до поступового розвитку інтересу їх до природи від простої цікавості до справжнього пізнавального інтересу. Однак при цьому слід мати на увазі, що реально ці стадії існують не ізольовано, часто переплітаються, співіснують у конкретної дитини. Одні об’єкти та явища природи лише зацікавлюють її, інші – викликають потребу їх глибоко пізнати. Зрозуміло, що є дошкільнята, у яких пізнавальні інтереси локалізуються у інших сферах (їх захоплює світ машин, техніки, людських стосунків тощо), а природа хіба що не залишає байдужими. У роботі з ними вихователі можуть, скориставшись їх актуальними інтересами та потребами, тактовно і непомітно ще й інший зміст, пов’язаний з цими інтересами, розширюючи кордони пізнавального інтересу дітей. Ефективним при цьому буде, звичайно, не будь-яке навчання. Як зазначає Т. О. Куликова [7], для того, щоб пізнавальний інтерес став внутрішнім мотивом навчальної діяльності шести-семирічної дитини, вона повинна бути поставлена у позицію суб’єкта цієї діяльності. Аналізуючи теорію і практику дошкільньої дидактики, вчена доводить, що вести дитину від об’єктної позиції до суб’єктної допомагає поєднання різних типів навчання. Особливо важливо залучити дитину до проблемного навчання, коли вона має сама розібратись у проблемній ситуації, створеній дорослим, та до опосередкованого, де вона зможе побувати в ролі “учителя” – розповісти іншим про те, що вона знає, вчити тому, що сама вже вміє робити.

Навчання сприятливе для розвитку пізнавального інтересу в тому разі, якщо дитина переживає радість від процесу діяльності, результату, отриманого продукту. Організувавши процес пізнання природи, педагогові слід потурбуватися про те, щоб кожна дитина емоційно переживала успішність навчання. Для цього повинна спеціально створюватись ситуація успіху, котра є, як вказують Т. О. Куликова [7] та Л. Назарець [8], одним з основних методів розвитку пізнавального інтересу в ході навчання.

Таким чином зрозуміло, що пізнавальний інтерес є важливим фактором навчального процесу, тому виявлення пізнавальних інтересів дітей потребує особливої уваги вихователів та батьків. Розробляючи шляхи вивчення інтересу дітей старшого дошкільнього віку до пізнання природи, ми орієнтувалися на показники наявності пізнавального інтересу, виділені Г. І. Щукіною [12]. На нього вказують:

інтелектуальна активність дитини (запитання, звернені до дорослих; прагнення брати участь у діяльності, спрямованій на пізнання, обговорення її результатів та теми

взагалі; активне оперування набутими знаннями та вміннями; прагнення поділитися з іншими новою інформацією; самостійні пошуки нових джерел інформації тощо); емоційні вияви (позитивний емоційний фон пізнавальної діяльності; емоції, пов'язані з процесом пізнання – здивування, радість від здогадки тощо; яскраві експресивні форми відтворення цікавої інформації); вольові вияви (зосередженість уваги та низький відсоток відволікань; прагнення подолати труднощі, випробовувати різноманітні шляхи для розв'язання складного завдання прагнення до завершення навчальних дій тощо); перевага певних видів діяльності.

Зробити перший висновок про наявність у дітей 6-7 років інтересу до природи можна вже на основі спостережень за дітьми під час занять, екскурсій, цільових прогулянок, праці в природі та з природним матеріалом. Але такі дані можуть бути не зовсім точними, адже часто зовні схожа поведінка дітей внутрішньо є дуже відмінною. Так, одна дитина не виявляє яскравого інтересу до природи, але на занятті прагне виконати завдання, щоб отримати схвалення педагога, не викликати його незадоволення. Інша не любить поратися з рослинами, але старанно поливає росток фіалки, щоб подарувати його мамі – у неї незабаром день народження. Третя не виявляє схильності та інтересу до спостережень, але охоче йде на екскурсію, тому що їй подобається вихователька, яка її проводить. Знання, які отримує у цих випадках дитина, виступають для неї засобом досягнення якихось своїх цілей, котрі лежать за межами самих знань (зробити мамі подарунок, не зіпсувати взаємин з педагогом тощо).

Внутрішня мотивація, викликана пізнавальним інтересом дитини: “Цікаво”, “Хочу знати”, “Хочу взнати щось нове”, “Хочу навчитися”, яскравіше виявляється в ході спостережень за діяльністю дітей у природі, яку організовує не педагог, а сама дитина. Додаткову дуже важливу інформацію про рівень пізнавального інтересу дітей, його локалізацію та усвідомленість вихователь може отримати із бесід з батьками вихованців, а також поставивши дитину у ситуацію, яка цей інтерес виявляє (запропонувати на вибір практичну чи навчальну діяльність різного змісту, організувати ігрову діяльність із різним матеріалом тощо). Врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку пізнавального інтересу допоможе вихователю побудувати процес залучення дітей до світу природи так, що у старшому дошкільному віці для них стане потребою не лише пізнавати, а виражати свій емоційно-пізнавальний досвід [5]. Адже тільки у поєднанні цих двох сфер – пізнання дійсності і виразу ставлення до неї – можливий розвиток екологічної культури дитини, тобто вміння присвоювати та використовувати історично накопичені знання та практичний досвід для усвідомленого ставлення до світу живої та неживої природи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова Е. С. Одаренность малыша: раскрыть, понять, поддержать. – М.: Изд-во «Флинта», 1998. – 144 с.
2. Бондаревский В. Б. Воспитание интереса к знаниям и потребности к самообразованию. – М., 1985.
3. Горопаха Н. Краще пізнати, щоб зберегти: розвиток пізнавальної активності дошкільників в процесі екологічного виховання. – Рівне: РІПКПК, 1998. – 75 с.
4. Горопаха Н. М. Урізноманітнення форм екологічної освіти дошкільнят // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Збірник наукових праць: Наукові записки РДГУ. – Випуск 13. – Рівне: РДГУ, 2000. – С. 63-73.
5. Денисенкова Н., Маврина И. Ваш ребенок познает мир // Дошкольное воспитание. – 2000. – № 2. – С. 91-104.
6. Завтра в школу / За ред. В. К. Котирло. – К.: “Радянська школа”, 1977. – 127 с.
7. Куликова Т. Обучение дошкольников: мифы, реальность и пути совершенствования // Дошкольное воспитание. – 2000. – № 3. – С. 40-45.
8. Назарець Л. Форми та методи активізації пізнавального інтересу учнів // Нова педагогічна думка. – 1998. – № 4. – С. 43-46.
9. Поддьяков Н. Доминирование процессов интеграции – закон развития детей дошкольного возраста // Дошкольное воспитание. – 2000. – № 1. – С. 73-78.

10. Проскура Е. В. Развитие познавательных способностей дошкольника. – К.: “Радянська школа”, 1985. – 128 с.
11. Психология одаренности детей и подростков / Под ред. Н. С. Лейтеса. – М.: Академия, 1996. – 416 с.
12. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.
13. Щукина Г. И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. – М.: Педагогика, 1988. – 203 с.

Одержано редакцією 17.05.2001.

УДК: 370.034 Т. І. ПОНІМАНСЬКА

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ГУМАНІСТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У сучасних концепціях гуманістичної педагогіки суть виховання розглядається не як прямий вплив на особистість, а як соціальна взаємодія з нею різних суб'єктів: конкретних людей, їх мікрогруп і колективів, тобто суб'єкт – суб'єктна взаємодія, діалог, у якому беруть участь конкретні люди. Виховна цінність цієї взаємодії визначається тим, які особистості беруть у ній участь, в якій мірі вони самі усвідомлюють і відчувають себе особистостями і бачать особистість у кожному, з ким вступають у взаємодію.

Ще К. Д. Ушинський відзначав, що “під іменем гуманної освіти слід розуміти взагалі розвиток духу людського і не один формальний розвиток. Реалізм починається тоді, коли ми дивимось на науку, як на майстерність, а не як на створення духу... Реалізм і гуманізм можна знайти у кожній науці, і відмінність ця полягає власне не у відмінності наук, а у способах їх вивчення” [8].

Згідно з концепцією нашого дослідження, поняття гуманізації виховання базується на усвідомленні унікальності кожної людської особистості, яке стає відображенням внутрішньої особистісної позиції педагога.

Психологічною основою гуманістичної позиції педагога, таким чином, є гуманістично спрямована система цінностей. Відомо, що зміна цінностей відбувається в результаті усвідомлення невідповідності між “Я – концепцією” і цінностями, установками та поведінкою. Перш за все, змінюється система ставлень особистості (до себе, до навколишнього світу), потім з'являється нове відношення до себе, оточуючого, нові установки та дії.

Отже, педагогом-гуманістом може стати не просто “знаюча” людина, а той, хто здатний до професійного, духовного, культурного саморозвитку.

Як підкреслює В. О. Сластьонін, нині особливо відчувається необхідність ретельної процедури переведення майбутнього педагога-гуманіста з об'єктної у суб'єктну позицію, тобто позицію активного професійного самовиховання; становлення суб'єктної позиції відповідає переконаності студента у самоцінності педагогічної професії та педагогічної діяльності [6].

Результати проведеного нами дослідження серед педагогів дошкільних закладів і студентів педагогічних коледжів та інститутів (репрезентативна вибірка 349 чол.) показали, що вектор домінування у взаєминах з вихованцями зростає із збільшенням педагогічного стажу, а студенти виявили більшу доброзичливість, емпатійність у ставленні до потреб особистісного розвитку дітей. Ми пов'язуємо це з тим, що у практиків формуються певні авторитарні стереотипи, шаблонність у сприйманні дитини.

Поруч із цим цікаво відзначити і таку особливість. За час навчання у педагогічному закладі освіти у значній частині студентів складається певна “концепція вихованця” – деякий ідеальний образ дитини-дошкільника, який в процесі спілкування майбутнього педагога він хоче бачити у кожній дитині. Однак, як правило, цей образ на практиці не підтверджується, і педагог звертається до типових способів виховного впливу на дитину, не вдаючись до прийомів особистісно-орієнтованої взаємодії. Зрозуміло, що неадекватна відповідь дитини в даному випадку не задовільнятиме очікування педагога, отже, про гуманістичний смисл виховного процесу тут вже мова не йдеться.

ЗМІСТ

Воробйов А. М. До проблеми психічної депривації в дитячому віці у сучасній соціальній ситуації	3
Янциур М. С., Дем'яненко І. О. Стан професійного самовизначення учнів IX та XI класів у сучасних умовах	8
Димченко С. С. Психологічні особливості самостійної роботи в класі диригування	16
Іванюта О. В. Теоретичні аспекти вивчення візуального мислення	19
Главінська О. Д. Вплив самооцінки школяра на ставлення до своєї учбової діяльності	23
Марченко О. М. Особливості мотивування учіння старшокласника за умови впровадження нових інноваційних технологій навчання (10-11 класи)	27
Цуканова М. С. Соціально-психологічна характеристика злочинної поведінки неповнолітніх	31
Філоненко М. М. Формування спостереження і спостережливості у процесі сприймання об'єктів та явищ навколишнього середовища	34
Яцюк Н. О. Емоційна підтримка як важливий компонент виховного процесу	37
Безлюдна В. І. Актуалізація комунікативної потреби у дітей дошкільного віку	41
Горопаха Н. М. Психологічні основи формування у старших дошкільнят інтересу до пізнання природи	49
Поніманська Т. І. Психологічні особливості підготовки студентів до гуманістичного виховання	54
Маліновська Н. В. Психологічні механізми навчання старших дошкільників переказування художніх творів	57
Дичківська І. М. Антропологічний принцип розвитку зарубіжної гуманістичної педагогіки	60
Косарєва О. І. Застосування методів ігрової адлеріанської терапії у встановленні контактів з дітьми дошкільного віку	63
Терешко Л. В. Розвиток зв'язного мовлення в загальному контексті навчання і розвитку дітей дошкільного віку	67
Назаревич В. В. Особливості використання методів ігрової терапії у корекційно-виховній роботі закладів інтернатного типу з соціально-дезадаптованими дітьми дошкільного віку	70
Пальчевський С. С. Сугестопедичний метод Г. К. Лозанова	75
Литвиненко С. А. Виховання як соціально-культурний феномен	80
Колупасєва Т. Є. Молодіжні проблеми в Україні: шляхи реалізації	85
Машкіна Л. А. Формування психологічної культури майбутнього педагога	90
Станіславська К. Шляхи активізації пізнавально-творчої діяльності студентів мистецьких вузів	93
Кочубей Л. В. Формування навичок діалогічного мовлення на уроках з російської мови	98
Яцейко В. А., Сех І. С. Формування професійного мислення у студентів при виведенні природних понять	101
Титаренко В. П. Декоративно-ужиткове мистецтво як засіб художньо-естетичного виховання учнів у процесі трудового навчання	108
Козяр М. М., Гордійчук І. І., Вовк В. Ф., Лебедюк Є. А. Теоретичні основи побудови системи задач з інженерної графіки	113
Лісневський А. В. Шляхи активізації навчально-виховного процесу у вузі	117
Онищук В. І. Читання нот з аркуша як важливий чинник професійної підготовки виконавців на духових інструментах	121
Петренко О. Б. Гендерні тенденції у практиці виховання	124
Юсупова М. Ф., Сидоренко В. К. Передумови використання комп'ютера в процесі навчання графічним дисциплінам	128
Петренко В. В. Формування політичної культури учнів – одна із необхідних умов громадянськості особистості	135
Середюк Л. А. Особливості самовираження сучасних старшокласників	141
Бричок С. Б. Особливості навчального процесу в церковнопарафіяльних школах Волині кінця XIX – початку XX ст.	144
Відомості про авторів	150

Наукове видання

**Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання
в закладах освіти**

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 16

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Редактор Безлюдна В. І.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

Комп'ютерна верстка Бондаря А. М.

Здано до набору 01.06.2001 р. Підписано до друку 29.06.2001 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 18,81. Обл. вид. арк. 19,36. Замовлення № 128 Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31

Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі

Рівненського державного гуманітарного університету

33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах
освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного
гуманітарного університету. Випуск 16. — Рівне: РДГУ, 2001. — 154 с.

ISBN 966 — 7281 — 06 — 7.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, психології, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 378ББК 74.20